

RISTO E. J. PENTTILÄ & JYRKI KARVINEN

PITKÄ TIE NATOON

Helsingissä Kustannusosakeyhtiö Otava

© Risto E. J. Penttilä, Jyrki Karvinen ja Kustannusosakeyhtiö Otava 2022

ISBN 978-951-1-45984-2

OTAVA
KIRJAPAINO

Keuruu 2022

Sisällys

Prologi	11
Esipuhe	13
OSA I KYLMÄN SODAN JÄLKEEN	23
Pois YYA-Suomesta	25
Koivisto ja Aho suuren murroksen keskellä	31
Nato kylmän sodan aikana – pelote toimii	35
Kurssi kohti kriisinhallintaa	37
Suomi pohtii Nato-yhteistyötä	39
Koivisto tapaa Naton pääsihteerin	44
Nato kohti laajentumista	48
Uuden äärellä Suomessa	50
Bill Clinton laittaa tuulemaan	52
Nato käynnistää rauhankumppanuusohjelman	56
Mitä Koivisto ajatteli Natosta	58
OSA II LIPPOSEN AIKA	61
Pääministeri vie Suomea EU:n ytimeen	63
Kansa valitsi Ahtisaaren	68
Suomi Naton kumppaniksi	71
Termi <i>Nato-optio</i> syntyy	73
Suomi lähtee Nato-operaatioon	74
Puolustusneuvosto tyrittää Nato-jäsenyyden	80
Suomi huolissaan Venäjästä	84

Lipponen haluaa euron, ei Natoa	86
Suomi ei osallistu Naton laajentumiseen	88
Suomelle tarjotaan yllättäen Nato-jäsenyyttä	92
Nato aloittaa itälaajentumisen	95
Clinton pehmittää Jeltsiniä Helsingissä	96
Petettiinkö Jeltsiniä?	100
Halosen kaveri Naton pääsihteeriksi	104
Kova väentö Suomen Nato-edustustosta	107
EU käynnistää pohjoisen ulottuvuuden ohjelman	110
Lipposen aloitteesta	
Nuorsuomalaiset liputtavat Naton puolesta	111
Kosovon sota viilentää Naton ja Venäjän välit	113
Ahtisaari nousee sankariksi	115
Atlantti-Seura perustetaan	116
EU-optimismia Messukeskuksessa	119
Arkadianmäeltä Sveitsiin	122
Uusi presidentti ja pääministeri nokittelevat	124
Komentaja Kaskeala saa poliittista ohjausta	128
Valta vaihtuu Venäjällä	130
”Monen rintaman sisällissota EU:ssa”	131
11. syyskuuta 2001 – terrorismin torjunta kaiken	134
kärkeen	
Venäjä tarjoaa auttavaa kättä	137
Reykjavik – Nato–Venäjä-suhteiden huippuhetki	139
Ei Natoon, ei varsinkaan ”väärässä seurassa”	141
Ahtisaari kääntyy Naton kannalle	144
EVA:n johdossa Halosen aikana	147

OSA III HALOSEN AIKA	153
Irakin sota – virhe, joka muutti maailman	155
Jätteenmäki voittoon Irak-vuodoilla	158
Puolustusministeri Enestamin Nato-selvitys julki	160
Uusi käännteinen YYA-sopimus: Nato-optio	163
Tulisiko EU:sta puolustusliitto?	169
Suomi ja Viro – sanailua Natosta	172
Halonen hermostuu	173
Naton mahalasku Istanbulissa	176
Kokoomus sanoo ”tahdon”	178
Suomi katsoo vierestä	181
Venäjä testaa Viroa	183
Putinin pahaenteinen puhe, jota ei uskottu	185
Uudet Nato-selvitykset – ”oikeus tietää, mitä vastustaa”	188
Putin raivostuu Nato-kokouksessa	192
Vääntö nopean toiminnan joukoista	195
Herätyskello soi Georgiassa	198
Porvarihallitus vilkuilee kohti Natoa	199
Obama astuu Nato-näyttämölle	202
Turkki pysäyttää huippukokouksen	204
Valoisia näkymiä Lissabonissa	206
Kataisen hallitus lyö Nato-oven kiinni	208
Puolustusvoimat täyteen Nato-yhteensopivuuteen	212
Ruotsi Naton avuksi Libyaan, Suomi ei	214

OSA IV NIINISTÖN AIKA	219
Niinistön Nato-kannat	221
Eurooppalainen Nato	223
Niinistö heti Nato-kokoukseen	225
Krim 2014 – herätyskello soi toista kertaa	228
Nato terästyy	232
Neljän pilarin malli	236
Ruotsi peesaa Suomea	238
Ranska ja Suomi löytävät toisensa	242
Maanjäristys ja tulivuorenpurkaus	245
Itsenäisen arviointiryhmän Nato-selvitys	246
Niinistö Varsovassa – ”Pelote ja dialogi tasapainossa”	248
Presidentti Trumpin merkillinen Nato-visitit	251
Niinistö valitaan uudelleen	253
Suomen Nato-spurtit	255
Suomi ostaa hävittäjät Yhdysvalloista	257
Ennustus osui oikeaan	260
Pettymys Valkoisessa talossa	262
Helpotus Valkoisessa talossa	271
Entä Turkki?	272

OSA V NATO-SUOMI	279
Kolmenkymmenen vuoden pitkä marssi	281
Sama kaava toistui	282
Turvallisuuspolitiikan kaksi raidetta	283
Jäsenyys ei ollut koskaan ykkösasia	285
Ruotsin ja Suomen läheinen suhde	286
Puolustusvoimien tärkeä rooli	287
Identiteetillä on väliä	290
Modernien imperiumien maailma	292
Neljäs tasavalta	301
Suomen rooli Natossa	306
Uusi Kalmarin unioni	308
Loppusanat	311
Lähteet	313

Prologi

Tuntematon tekstiviesti 5. maaliskuuta 2022: "Terve! Ehditkö vaihtaa pari sanaa? Onko sinulla Signal?"

Minä: "On minulla kai Signal. Entä puhelu?"

Tuntematon: "Puhelu Signalilla. Lähetän siihen kutsun."

Tuntematon: "Lähetin kutsun, mutta ei mene perille. Onko sinulla Signal tässä numerossa?"

Minä: "Varmistan ensin että tiedän kuka kysyy. Jostain syystä nimeäsi ei tullut näkyviin."

Tuntematon: "Anteeksi, X. X."

Minä: "Nyt on aktiivinen Signal"

Mikä oli salatun Signal-puhelun sisältö?

Presidentti Sauli Niinistön tapaaminen presidentti Joe Bidenin kanssa 4. maaliskuuta 2022 ei ollut mennyt niin hyvin kuin oli toivottu: ei turvakuuita, ei Nato-jäsenyyttä. Sen sijaan saimme prosessin, jonka päässä kyllä voisi olla Nato-jäsenyys, kunhan tilanne Ukrainassa joskus rauhoittuisi.

Se selitti paljon.

Olin ollut edellisenä iltana MTV:n Kymmenen uutisissa kommentoimassa Niinistön Washingtonin-vierailua. Olin hehkuttanut, että elimme historiallisia hetkiä. Suomi ja mahdollisesti Ruotsi olivat matkalla kohti Nato-jäsenyyttä. Studioissa oli väreilyä, kun kaikki odottivat merkittävää ilmoitusta Suomen ja Yhdysvaltain presidenteiltä.

Sitä ei tullut.

Lopulta kameran eteen ilmestyi vaivaantunut Niinistö. Ei puhettakaan nopeasta Nato-jäsenyydestä tai siitä, että Yhdysvallat tukisi Suomea, mikäli päättäisimme hakea Nato-jäsenyyttä. Kysessä olisi prosessi, jossa edettäisiin lohkoittain. Mukana olisi myös Ruotsi, jonka pääministerille Biden ja Niinistö olivat päättäneet yllättäen soittaa kesken kahdenvälisen keskustelun. Eikä ainoastaan Ruotsi. Prosessiin tulisivat mukaan muutkin Pohjoismaat, ja sen avulla saataisiin kasaan kaikenlaista hyvää, kuten so-tilaallista materiaalia.

Lähteyksen loputtua katsoimme toimittajan kanssa toisiamme. ”Pannukakku”, sanoi hän. ”Lentää nyt keskellä sotaa Yhdysvaltoihin, jotta voi pitää lehdistötilaisuuden Valkoisessa talossa jostain prosessista.” Olin toimittajan kanssa samaa mieltä.

Pannukakku ei kuitenkaan ollut mielessä henkilöllä, joka oli Signal-puhelun toisessa päässä. Pikemminkin hän kuulosti siltä kuin maa olisi murtunut jalkojen alta. Halusin vielä varmistaa, että olin ymmärtänyt asian oikein. Kysyin, kuinka selvä oli viesti, että juuri nyt ei pidä hakea Nato-jäsenyyttä. Hän totesi viestin olleen ”ei jumalauta nyt!” Kuulosti varsin selvältä.

Oli siis tapahtunut se, mitä monet turvallisuuspolitiikan asiantuntijat olivat pelänneet kaikki nämä vuodet. Suomi haluaisi mennä Natoon, mutta ovi ei olisikaan auki.

Esipuhe

Suomen matka YYA-sopimuksesta Natoon kesti kolmekymmentä vuotta. Se oli maraton, jonka lopussa oli hurja spurtti.

Lasse Viren kaatui kesken kymmenen kilometrin juoksun finaalin Münchenin olympialaisissa vuonna 1972. Silti hän tuli voittajana maaliin. Suomen ulkopoliittinen johto kaatui Nato-spurtin alussa, mutta silti hekin tulivat voittajina maaliin.

Suomen hakeminen Natoon keväällä 2022 oli kympin suoritus tasavallan presidentiltä, pääministeriltä, eduskunnan puhemieheltä ja koko Suomen kansalta. Historiallinen ratkaisu tehtiin ja toteutettiin nopeasti ja päättäväisesti. Voimme olla siitä ylpeitä. Silti ei voi välttyä ajatukselta, että jätimme Nato-ratkaisun liian myöhään. Pienikin epäedullinen muutos kansainvälisessä tilanteessa olisi voinut vaarantaa jäsenyytemme ja sitä kautta myös turvallisuutemme. Mitä jos Venäjä olisi vallannut Kiovan alkuperäisen suunnitelmansa mukaisesti ja kääntänyt huomionsa muihin naapureihin? Mitä jos se olisi samaan aikaan uhannut Yhdysvaltoja ydinaseilla ja keskittänyt joukkoja Suomen rajalle? Olisiko Naton ovi auennut Suomelle? Tuskin.

No, olisiko Suomi voinut halutessaan liittyä Natoon jo aiemmin? Kyllä, meillä oli matkan varrella neljä oivaa mahdollisuutta. Niihin ei tartuttu sinänsä hyvistä syistä. Vasta viides kerta tärppäsi.

Ensimmäinen mahdollisuus liittyä Nato-maiden joukkoon tuli vuonna 1997, jolloin Nato aloitti avoimien ovien politiikan. Suomen presidenttinä oli länsimyönteinen Martti Ahtisaari ja

pääministerinä länsimyönteinen Paavo Lipponen. Yhdysvallat tarjosi Suomelle jäsenyyttä. Tarjoukseen ei tartuttu siksi, että kyseisten miesten prioriteetit olivat muualla. Lipponen halusi viedä Suomen Euroopan ytimeen; Ahtisaari keskittyi kansainväliseen diplomatiaan. Järjestimme Helsingissä Naton laajentumisen kannalta tärkeän Clinton–Jeltsin-huipputapaamisen, mutta emme itse halunneet mennä mukaan. Tärkeä syy liittyi sisäpolitiikkaan. Tiukka taisto EU-jäsenyydestä ja vääntö eurosta oli tuoreessa muistissa. Lipponen ja Ahtisaari arvioivat, että heidän ”poliittinen pääomansa” – eli kyky saada aikaan toivottu ratkaisu ilman muun poliittisen agendan vaarantamista – oli liian pieni. Oliko johtokaksikon arvio oikea? Olisivatko suomalaiset olleet valmiita liittymään Natoon, jos valtiojohto olisi sitä suositellut? Ainakin 2000-luvun alun mielipidemittauksissa ilmeni, että suomalaiset olisivat valmiita liittymään Natoon, jos valtiojohto sitä ”perustelluista syistä” suosittelisi, kuten kysymys kuului.

Toinen mahdollisuus tuli Baltian maiden liittyyessä Natoon vuonna 2004. Puolustusneuvosto oli vuonna 1995 linjannut, ettei Suomen pitänyt liittyä Natoon, koska Venäjä voisi reagoida lähettämällä joukkonsa takaisin Baltian maihin. Nyt tuota vaaraa ei enää ollut. Miksi Suomi ei mennyt mukaan? ”Emme kuulu tuohon seuraan”, oli presidentti Tarja Halosen yksiselitteinen vastaus. Halonen ei ollut ajattelussaan yksin. 1990-luvulla ja 2000-luvun alussa suomalaisille päätöksentekijöille oli äärimmäisen tärkeää erottautua Baltian ja itäisen Keski-Euroopan maista. Me olimme Pohjoismaa, emme Baltian maa. Meillä ei ollut turvallisuusongelmaa, heillä oli. Me olimme kehittynyt demokratia, he olivat vasta tiensä alussa. Me edustimme vakautta, he häiritsivät sitä olemalla liian innokkaita Amerikan suhteen ja liian kriittisiä Venäjän suhteen. Kun Ruotsi ei ollut kiinnostunut Nato-jäsenyydestä, emme mekään olleet. Halusimme vetää yhtäläisyysmerkit Suomen ja Ruotsin välille, vaikka geopoliittiset asemamme olivat täysin erilaiset.

Kolmas mahdollisuus hakea jäsenyyttä tuli vuoden 2008 Georgian sodan jälkeen. Kun Venäjä oli käyttänyt sotilaallista voimaa naapuriaan vastaan, olisimme voineet aloittaa vakavan keskustelun Nato-jäsenyydestä. Näin ei toimittu, vaikka silloinen ulkoministeri Alexander Stubb siihen suuntaan argumentoi. Suomessa ja keskeisissä länsimaissa ajateltiin, että Georgian sota oli poikkeus eikä uuden aggressiivisemmän politiikan alku. Seuraavana vuonna Yhdysvallat jo paranteli suhteitaan Venäjään.

Neljäs mahdollisuus hakea jäsenyyttä tuli vuonna 2014, kun Venäjä miehitti Krimin. Suomen olisi ollut loogista hakea Naton jäsenyyttä tilanteessa, jossa Venäjä oli hyökännyt eurooppalaisen naapurimaansa kimppuun ja jossa Yhdysvaltoja johdettiin suomalaisten laajasti arvostama presidentti Barack Obama. Yhdysvallat ja Nato heräsivät Venäjän-uhkaan. Suomi ei kuitenkaan alkanut valmistella Nato-jäsenyyttä. Päinvastoin. Presidentti Niinistö lisäsi kanssakäymistään presidentti Vladimir Putinin kanssa, ja Suomen hallitus päätti lähteä yhteiseen ydinvoimalahankkeeseen venäläisen Rosatom-ydinvoimayhtiön kanssa. Suomen ulkopoliittikkaan vakiintui neljän pylvään malli, johon kuuluivat kaikki muut mahdolliset elementit paitsi jäsenyys Natossa.

Viides kerta toden sanoi. Suomen liittyminen Natoon oli kansakunnan moraalinen reaktio presidentti Putinin Ukrainaan hyökkäykseen: ”Noin ei vain voi menetellä!” Erityisesti nuorten ikäluokkien kääntyminen Naton kannalle oli osoitus rautaisesta henkisestä selkärangasta ja huimasta itseluottamuksesta. He olivat terästä. Myöskään vanhemmat ikäluokat eivät epäroineet. He kuuluivat, kun presidentti Niinistö sanoi, että naamiot on nyt riisuttu. He olivat samaa mieltä. Olimme antaneet Venäjälle mahdollisuuden tehdä yhteistyötä. Nyt luottamus oli rikkoutunut. Oli aika mennä Natoon.

Loppu hyvin, kaikki hyvin? Kyllä, mutta on mielenkiintoista pohtia, miksi Suomen matka Natoon kesti niin kauan. Syitä oli monia. Tärkein niistä oli kuitenkin se, että suomalaiset eivät nähneet tarvetta jäsenyydelle puolustusliitossa. Päinvastoin. Enemmistö suomalaisista uskoi, että Nato-jäsenyys heikentäisi Suomen turvallisuutta. Se lisäisi jännitystä, toisi sotilasliiton Suomen rauhallisille rajoille, haittaisi hyviä kauppasuhteita Venäjän kanssa ja vaarantaisi vakauden Pohjolassa. Sitä paitsi valtiojohdolla oli parempaakin tekemistä. Oli talouslama, oli pankkikriisi, oli tuore jäsenyys Euroopan unionissa, oli Irakin sota, oli finanssikriisi, oli ilmastokriisi, oli Trump, oli tarve pitää hyvät suhteet suurvaltoihin. Oli kaikkea muuta. Koskaan ei tullut se oikea hetki. Nato ei koskaan noussut valtiojohtoon asialistan kärkeen, ei edes kärjen tuntumaan. Ei, vaikka jokainen johtava poliitikko tiesi, että kriisin aikana Naton jäseneksi pääseminen voisi olla vaikeaa.

Olisiko Nato sitten pitänyt iskeä haluttoman kansan kurkusta alas? Sanelupolitiikka tuskin olisi kääntänyt mielipiteitä. Sen sijaan valtiojohtoon selkeä argumentointi Naton puolesta olisi todennäköisesti kääntänyt kansalaisten enemmistön Naton puolelle. Teoria saa tukea sekä euronäköisestä että mielipidemittauksista. Suomalaiset eivät olleet innostuneita yhteisestä valuutasta, mutta kun siihen päädyttiin, tuli siitä keskeinen osa suomalaisten identiteettiä. Sen kannatus säilyi vahvana vielä eurokriisin ajanakin. Natoon koskevat mielipidemittaukset säilyivät suhteellisen muuttumattomina 1990-luvulta saakka. Kun ihmisiltä kysyttiin, halusivatko he Suomen liittyvän Natoon, oli enemmistön vastaus kielteinen. Vain noin viidennes tuki Nato-jäsenyyttä. Kun heiltä kysyttiin, kannattaisivatko he Nato-jäsenyyttä, jos valtiojohto sitä suosittelisi, oli enemmistön vastaus myönteinen. He olivat valmiita seuraamaan valtiojohtoa.

Kansa oli valmis ”käännyttäväksi”, mutta kukaan ei ryhtynyt käännöstyöhön. Päinvastoin kansalaismielipidettä käytettiin syynä siihen, ettei Natosta edes keskusteltu vakavasti. Kes-

keisiltä poliitikoilta unohtui, että he eivät ole ainoastaan kansan tahdon mekanistisia toteuttajia vaan he ovat myös mielipidevaikuttajia, joiden tehtävänä on argumentoida sellaisen politiikan puolesta, jonka he kokevat tärkeäksi. Joko he eivät kokeneet Natoa tärkeäksi tai he valitsivat helpomman tien.

Kansainvälisessä politiikassa on lukemattomia teorioita. Viime kädessä ulkopoliitiikan ajattelijat ja harjoittajat voidaan jakaa kahteen ryhmään: idealisteihin ja realisteihin. Idealistit luottavat yhteistyöhön ja kansainvälisiin instituutioihin. He uskovat, että sopimukset vievät maailmaa eteenpäin. Miten ratkaisemme ilmastonmuutoksen? Teemme entistä sitovamman ilmastosopimuksen! Miten ratkaisemme köyhyysongelman? Sovitaan yhteisesti kunnianhimoisista tavoitteista! Miten estämme sodat? Edistämme kansakuntien välistä keskinäisriippuvuutta!

Realistit näkevät maailman toisin. Heidän mielestään valtiot ovat itsekkäitä. Kun pandemia iskee, ne sulkevat rajansa ja ajattelevat omia kansalaisiaan ensin. Kansainväliset instituutiot eivät ole itsenäisiä toimijoita vaan valtiollisen kilpailun näyttämöitä. Tästä saimme näytteen, kun Turkki ryhtyi vastustamaan Suomen ja Ruotsin Nato-jäsenyyttä. Sopimukset ovat voimassa vain niin kauan kuin niiden ylläpitäminen on keskeisten valtioiden intresseissä. Venäjä antoi Ukrainalle aikanaan turvatakuut vastineeksi siitä, että tämä luopui ydinaseista. Se ei estänyt Venäjää hyökkäämästä Ukrainaan vuonna 2022. Eräät realistit, kuten John Mearsheimer, menevät vieläkin pidemmälle. He väittävät, että kaikki suurvallat – olivat ne sitten demokraattisia tai totalitaristisia – toimivat samalla tavalla. Ne pyrkivät oman valtansa maksimoimiseen ja ovat viime kädessä valmiita käyttämään sotilaallista voimaa.

Molemmat lähestymistavat olivat mukana Suomen Nato-keskustelussa alusta saakka. Suomalaisilla idealisteilla oli visio maailmasta, jossa sotilasliittoa ei enää tarvittaisi. Voimatasapaino, geopolitiikka ja etupiirit edustivat historiaa. Tulevai-

suutta edustivat integraatio ja yhteistyö. Suomen tuli rakentaa yhteistyötä, lujittaa kansainvälisiä instituutioita ja välttää turvallisuuden ”militarisaatiota”. Tämä ajattelutapa oli hyvin yleinen kylmän sodan jälkeisessä Euroopassa – voisi jopa sanoa, että se edusti valtavirtaa. Suomessa se kanavoitui Naton vastustamiseen. Natosta tuli symboli kaikelle sille, mitä idealistit vastustivat. Se oli sotilasliitto, jonka doktriiniin ydinaseet yhä kuuluivat. Tarja Halonen edusti puhtaimmin tätä ajattelutapaa ollessaan Suomen presidentti. Mutta hän ei ollut yksin. Myös ulkoministeri Erkki Tuomioja ja monet keskeiset eri puolueiden vaikuttajat keskustasta vasemmistoliittoon olivat tämän koulukunnan edustajia.

Suomalaiset realistit puolestaan korostivat Suomen geopoliittisen aseman ainutlaatuisuutta. Suomi oli pärjännyt kylmän sodan aikana ottamalla huomioon Neuvostoliiton turvallisuusedut, ja liittyminen Natoon tarkoittaisi tämän perinteen hylkäämistä. Venäjä kostaisi Suomelle tavalla tai toisella. Se lisääisi joukkojaan lähiympäristöömme. Kaupankäynti vaikeutuisi. Se keksisi eri tapoja olla ilkeä. Oli parempi satsata uskottavaan kansalliseen puolustukseen, tehdä yhteistyötä Naton kanssa ja puhua eurooppalaisesta puolustuksesta. Tätä koulukuntaa edustivat eri painotuksin sekä Paavo Lipponen että Sauli Niinistö. Kaikki Niinistön keskeiset neuvonantajat edustivat tätä linjaa.

Kolmas ryhmä, pieni Natoa kannattanut porukka, sisälsi sekä idealisteja että realisteja. Martti Ahtisaari oli idealisti, joka painotti, että Natossa oli kysymys arvoyhteisöstä. Suomen tuli hänen mukaansa liittyä demokraattisten maiden joukkoon. Max Jakobson ja Jaakko Iloniemi hyväksyivät nämä argumentit mutta korostivat myös realistista näkökulmaa. Suomen tuli käyttää avautunut tilaisuus hyväksi. Meidän kannatti sementoida aseamme osana läntistä liittoumaa liittymällä Natoon.

Kaikkien näiden ryhmien ajatteluun liittyi kategoriavirhe. Idealistien virhe oli nähdä Nato pelkästään sotilasliittona. He eivät ottaneet huomioon sitä, että Nato edusti sitä vahvojen insti-

tuutioiden ja sitovien kansainvälisten sopimusten maailmaa, jota itsenäinen Suomi oli aina tukenut.

Realistien kategoriavirhe oli missata EU-jäsenyyden geopoliittinen merkitys. He eivät tunnustaneet, että EU-jäsenyys oli muuttanut Suomen aseman perustavanlaatuisesti. Olimme jo osa länttä, eikä Nato olisi Suomen asemaa muuttanut. Se olisi ai-noastaan antanut meille turvatakuun.

Mikä sitten oli Natoa kannattaneiden kategoriavirhe? Me kuvittelimme, että kyse oli rationaalisesta ratkaisusta, joka tehtäisiin, jos se perusteltaisiin tarpeeksi uskottavasti. Kyseessä oli kuitenkin syvästi psykologinen päätös, jossa oli mukana sisäpolitiikkaa, identiteettipolitiikkaa ja erilaisia käsityksiä siitä, miten maailma toimii. Lopulta päätös tehtiin tunteen voimalla. Sitä ei tehty siksi, että Naton kannattajat olisivat voittaneet argumentoinnin.

Entä energiariippuvuus Venäjästä? Suuri osa suomalaisista hyväksyi idean Venäjän ja Euroopan keskinäisriippuvuuden tärkeydestä. Suomalaiset demarit ammensivat *Ostpolitik*-perinteestä, jonka juuret olivat poliittisessa idealismissa. Suomalainen elinkeinoelämä taas otti mallia saksalaisen elinkeinoelämän pragmaattisesta Venäjä-suhteesta. Jos kerran Venäjällä oli energiaa ja meillä teknologiaa, kannatti Euroopan ja Venäjän tehdä mahdollisimman läheistä yhteistyötä. Tällä tavoin voitaisiin edistää myös ympäristöön liittyviä tavoitteita. Paavo Lipponen oli näiden kahden lähestymistavan yhdistelmä.

Itse olen romanttinen realisti. Romantikkona uskoin uuteen Venäjään. Ajattelin, että kommunismin kaatuminen mahdollistaisi demokraattisemman Venäjän kehittymisen. Suomen talous saisi siitä monenlaista hyötyä: kauppaa, turisteja ja investointeja. Realistina tiesin, että Venäjä oli arvaamaton naapuri. Olin tehnyt väitöskirjan Suomen sodanjälkeisestä puolustuspolitiikasta. Olin toiminut Elisabeth Rehnin avustajana puolustusministeriössä. Olin vaikuttunut kenraali Adolf Ehrnroothin sanoista ”ei koskaan enää yksin”. Olin sitä mieltä, että Suomen valtiojoh-

don tärkein tehtävä rauhan aikana oli toimia niin, ettei uuden eurooppalaisen kriisin tullen jouduttaisi pohtimaan, pystymmekö liittoutumaan vai emme.

Tasapainoilun aika on nyt ohi. Suomi on tehnyt sen, mitä Max Jakobson kannatti jo vuosikymmeniä sitten. Se on sementoinut paikkansa osana länttä. Päätös on historiallinen. Se tarkoittaa, että Suomi siirtyy neljänteen tasavaltaan. Ensimmäinen tasavalta kesti itsenäistymisestä maailmansotiin saakka. Toinen tasavalta alkoi YVA-sopimuksen solmimisesta ja päättyi Suomen EU-jäsenyyteen. Kolmas tasavalta kesti vuodesta 1995 vuoteen 2022, kun haimme Naton jäsenyyttä.

Jokaiseen tasavaltaan siirryttäessä Suomen ulkopoliittikan linja, ulkomaankaupan suunta ja presidentin asema ovat muuttuneet. Niin käy myös nyt. Ulkopoliittikkamme tulee olemaan läntistä ja pohjoista. Kauppapoliittikkamme suuntautuu entistä enemmän läntisille markkinoille. Venäjä on poissa vientitilastojemme kärjestä vielä pitkään, eikä Kiinan-kauppakaan näytä yhtä varmalta kuin ennen. Presidentin, ulkoministerin ja puolustusministerin asema korostuu sekä Nato-jäsenyyden että kansainvälisen politiikan turvallisuuskeskeisyyden takia.

Entä sitten pääministerin rooli? Perustuslakia tuskin ryhdytään heti uudistamaan, joten keskeiseksi kysymykseksi nousee, miten presidentti ja pääministeri yhdessä johtavat Suomen ulkopoliittikkaa. Yksi tapa varmistaa yhteistoiminta on vahvistaa nykyistä turvallisuuskomiteaa ja tehdä siitä kansallisen turvallisuuden neuvosto, jossa molemmat olisivat jäseninä. Lopulta kyse on kuitenkin henkilösuhteista. Silmiinpistävää Suomen historiassa on se, että saman perustuslain vallitessa meillä on ollut hyvin erilaisia suhteita presidentin ja pääministerin välillä. Yhteistyön toimivuus on pienen maan etu.

Uskon Nato-jäsenyyden antavan Suomelle voimakkaan buustin, samanlaisen kuin Euroopan unionin jäsenyys aikanaan antoi. Naton myötä pohjoismaisessa yhteistyössä avautuu monenlaisia uusia mahdollisuuksia. Yhdysvaltain kiinnostus Suomeen

kasvaa. Investointien saaminen maahamme ei enää kaadu maariskiin. Jos pystymme varmistamaan hyvän toimintaympäristön yrityksille, on meillä mahdollisuus houkutella lisää pääomaa Suomeen. Uskon, että nyt alkava neljäs tasavalta on myönteinen jakso Suomen historiassa.

Realistina näen silti matkassa monia mutkia. Maailma, länsi ja Eurooppa elävät voimakasta murrosta. Mitä tapahtuu transatlanttisille suhteille? Millainen on Euroopan integraation seuraava vaihe? Miten saamme ratkottua suuret globaalit haasteet vihreästä siirtymästä ikääntymiseen, joka on edessä niin lännellä kuin Kiinalla? Miten Suomen talouden käy? Yksi suuri kysymys on, millainen Nato on tulevaisuudessa. Kääntääkö Yhdysvallat katseensa Aasiaan? Säilyykö liittokunnan yhtenäisyys? Vaikka emme tiedä, millainen Nato on tulevaisuudessa, sen tiedämme, että Suomen turvallisuuden rakentaminen Nato-jäsenyyden kautta on helpompaa kuin se olisi Naton ulkopuolelta.

Tämä kirja piirtää kuvan Suomen matkasta Natoon. Se piirtää myös kuvan henkilökohtaisesta matkastani nuoresta vaihtoppilaasta ”kansainvälisen politiikan asiantuntijaksi” ja ”oraakkeliksi”, kuten *Helsingin Sanomat* humoristisesti minua kutsui sen jälkeen, kun olin vuoden 2021 lopulla ennustanut Suomen Nato-jäsenyyden aikataulun ja prosessin melko lailla oikein.

Olen kirjoittanut tämän kirjan yhdessä Jyrki Karvisen kanssa, jonka tietämys Natosta on vertaansa vailla. Hän akkreditoitui toimittajana Natoon jo vuonna 1993 ja on sen jälkeen osallistunut useampaan Naton huippukokoukseen kuin kolme viimeistä presidenttiämme yhteensä. Syvälle Naton toimintaan hän on porautunut työskentelemällä toimittajana tuhansia tunteja Naton päämajassa eri yhteyksissä. Hän on ollut perustamassa vuonna 1989 Euroklubia, joka oli tärkein Eurooppa-keskustelun foorumi Suomessa ennen EU-jäsenyyttä. Vuonna 1997 hän oli yksi Euroopan turvallisuuden foorumin perustajista ja vuonna 1999 yksi Suomen Atlantti-Seuran perustajista.

OSA I

KYLMÄN SODAN JÄLKEEN

”Suomalaiset vastustavat Natoa. Olen suomalainen”, totesi presidentti Sauli Niinistö Financial Times -lehdelle kesällä 2018. Lainaus vetää hyvin yhteen sekä valtiojohdon että kansalaisten tunnot vuodesta 1992 vuoteen 2022.

Vaikka perusasetelma ei muuttunut paljoakaan kolmenkymmenen vuoden aikana, liittyi Suomen Nato-matkaan kolme hyvin erilaista aikakautta. Ne olivat Paavo Lipposen pääministerikausi sekä Tarja Halosen ja Sauli Niinistön presidenttikaudet. Aloitamme kuitenkin esinäytöksestä, kylmän sodan päättymisestä, jolloin pääosaa esitti presidentti Mauno Koivisto.

Pois YYA-Suomesta

Presidentti Mauno Koivisto halusi vakautta ja liennytystä. Mutta mitä hän sai? Hän sai suurvaltasuhteiden kiristymistä ja äkkinäisiä muutoksia. Yhdessä pääministeri Esko Ahon kanssa hän vei Suomen Neuvostoliiton kainalosta Euroopan unionin jäseneksi, mutta ei Natoon, josta hän totesi: ”Mitä me siellä teemme? Mitä me sieltä saamme?” Koiviston kysymyksiin saatiin vastaukset 30 vuotta myöhemmin.

Suomen matka länteen alkoi napanuoran katkaisulla. Irtauduimme Neuvostoliiton ja Suomen välisestä ystävyys-, yhteistyö- ja avunantosopimuksesta syksyllä 1991. Minä satuin olemaan se henkilö, joka ehdotti, että näin tulisi menetellä.

Nuoret suomalaiset eivät YYA-sopimuksesta paljon tiedä, ja vanhemmat tuskin haluavat sitä muistella. Todetaan sopimuksesta kuitenkin kaikkein oleellisin. Se kuuluu lyhykäisyydessään näin:

Vuonna 1948 solmittu Neuvostoliiton ja Suomen välinen sopimus ystävydestä, yhteistyöstä ja avunannosta oli side, joka piti meidät kiinni Moskovan valtapiirissä koko kylmän sodan ajan. Sen sotilaalliset artiklat olivat uhka Suomen itsenäisyydelle ja vapaudelle. Sen tulkinnat pitivät diplomaattimme kiireisinä ja sotilaamme varpaillaan. Opimme tulemaan sopimuksen kanssa toimeen, mutta aivan ongelmatonta se ei ollut. Meille syntyi systeemi, jossa jokaisella merkittävällä suomalaisella poliitikolla oli Neuvostoliiton suurlähetystössä oma kontaktihenkilönsä, *kotiryssä*. Meille kehittyi poliittinen kulttuuri, jossa pelkkä epäi-

lys neuvostovastaisuudesta sulki tien ylempiin poliittisiin tehtäviin. Sen myötä valta keskittyi presidentti Urho Kekkoselle, joka oli Moskovan uskottu mies Suomessa. Se synnytti käsitteen *suo-mettuminen*, jolla tarkoitettiin Neuvostoliiton ”silkkihansikkais-ta hegemoniaa” Suomessa, kuten eräs saksalainen tutkija asian ilmaisi.

Ensimmäinen todellinen kohtaamiseni YYA-sopimuksen kanssa tapahtui vuonna 1975. Kaikki koulumme oppilaat marsitettiin katsomaan *Luottamus*-nimistä elokuvaa. Siinä vanhat miehet halasivat toisiaan ja puhuivat Suomen ja Neuvostoliiton välisestä luottamuksesta. Olin aivan kauhuissani. Luottamus oli viimeinen sana, jolla itse olisin kuvannut maiden suhdetta. Isäni oli ilmavoimien lentäjä, ja äitini isä oli kaatunut sodassa. Jos minulta olisi kysytty, olisin pikemmin puhunut epäluottamuksesta.

Urho Kekkonen erosi presidentinvirasta sairauden takia vuonna 1981. YYA-sopimusta Kekkonen ei kuitenkaan vienyt mennessään. Presidentti Koivisto jatkoi sopimuksen voimassaolo-aikaa heti virkakautensa aluksi vuonna 1983 kahdellakymmenellä vuodella ”välttääkseen ulkopoliittikan linjaan kohdistuvia spekulaatioita”. YYA-sopimuksen uusiminen oli tae sille, että mikään ei muuttuisi. Neuvostoliitto pysyisi. Kommunismi ei kuolisi. Länsi ei voittaisi. Lada säilyisi myydyimpänä autonä, kuten se oli ollut 1970- ja 1980-lukujen taitteessa, ja *Naapurivartti* pysyisi Yleisradion ohjelmistossa. Niin, ja Suomi saisi jatkaa tasapaino-lua idän ja lännen välillä.

Opiskelin 1980-luvulla Yalen yliopistossa Yhdysvalloissa. Osal-listuin kirjoituskilpailuun, jonka aiheena oli, voiko demokratialla olla johdonmukaista ulkopoliittikkaa. Väitin, että voi olla, jos kaikki kansalaiset ymmärtävät, mikä on yhteinen etu. Käytin esimerkkinä sitä, että Suomessa kaikki kannattivat YYA-sopi-muksen jatkamista ja vieläpä vuosia ennen vanhan sopimuksen umpeutumista. En voittanut palkintoa. En päässyt edes mitali-sijoille. Sen sijaan professori etsi minut käsiinsä ja sanoi, että sinä

oikeasti taidat uskoa tuohon: että olisi olemassa hegeliläinen käsitys kansallisesta edusta, jonka koko kansa voisi sisäistää ja jonka mukaisesti se voisi toimia. Se sai minut ajattelemaan.

Yalen jälkeen lähdin opiskelemaan Oxfordin yliopistoon. Ajattelin kyllä hetken jatkaa opintojani Helsingin yliopistossa, mutta Yalen tutkintoa ei Suomessa siihen aikaan kelpuutettu. Myöntytyksenä minulle kerrottiin, että pääsisin aloittamaan opintoni alusta ilman pääsykoetta. Päätin kuitenkin ottaa vastaan saamani jatko-opintopaikan Oxfordista. Siellä ei tarvinnut aloittaa alusta.

Oxfordissa kirjoitin väitöskirjan Suomen sodanjälkeisestä puolustuspolitiikasta. Sen teesi oli, että Suomella oli kylmän sodan aikana kaksi samanaikaista puolustuspolitiikkaa. Oli julkilausuttu puolustuspolitiikka, jossa painotettiin Suomen ja Neuvostoliiton välisiä hyviä suhteita. Tämän puolustuspolitiikan mukaan suurin Suomeen kohdistunut uhka oli ”Saksan tai sen kanssa liitossa olevan maan” hyökkäys Suomen alueen kautta Neuvostoliittoon. Suomen tuli osoittaa, että meillä oli uskottava puolustuskyky tätä uhkakuvaa vastaan, jotta Neuvostoliitto ei ehdottaisi meille sotilaallisia konsultaatioita YYA-sopimuksen perusteella.

Toisen puolustuspolitiikan sisältöä ei lausuttu ääneen, mutta sen sisällön saattoi päätellä Suomen asevelvollisuusarmeijasta, alueellisesta puolustuksesta ja suuresta reservistä. Julkilausumatoman puolustuspolitiikan tavoitteena oli tietenkin puolustautua Neuvostoliiton mahdollista hyökkäystä vastaan. Sanon *tietenkin*, koska asia on tänään päivänselvä. Tuolloin väitöskirjani herätti suuren huomion. Jotkut olivat innoissaan, toiset eivät. Enimmäkseen vastaanotto oli nyrpeää.

Oxfordin yliopiston jälkeen toimin jonkin aikaa kansainvälisen konsulttifirman palveluksessa Tukholmassa ja Helsingissä. Kyseessä oli täydellinen sattuma. Yalen yliopistossa olin pelannut eurooppalaista jalkapalloa. Oxfordissa vaihdoin jääkiekkoon, kun polveni ei enää kestänyt jalkapallon rasituksia. Oxfordin joukkue ei ollut Euroopan paras, mutta se oli Euroopan vanhin.